

De triage des titres in het Leiedepartement (1796-1802). Tussen wet en werkelijkheid.

M. Vandermaesen

De inlijving van de Oostenrijkse Nederlanden bij Frankrijk op 1.10.1795, leidde ook in onze streken tot de afschaffing van feodale, bestuurlijke en kerkelijke instellingen, en de invoering van een nieuwe territoriale en bestuurlijke indeling. In zijn revolutionaire ijver wenste de Franse wetgever de meest gehate sporen van het omvergoorpen regime te laten verdwijnen, maar was er zich ook van bewust dat de nieuwe politieke, sociale en gerechtelijke realiteit verplichtingen meebracht tegenover de rechtzoekende burger. Het administratief, fiscaal en gerechtelijk archief van de voormalige lokale en gewestelijke besturen was hierbij nuttig bewijsmateriaal. Wetten, decreten en besluiten regelden gaandeweg de archiefbewaring op deze niveaus.

Onze aandacht gaat in deze bijdrage naar de poging om in het kader van het beheer der "nationale domeingoederen" de archieven van afgeschafte instellingen te verzamelen in centrale departementele bewaarplaatsen. Hiermee staan we immers aan de wieg van de Belgische "Rijksarchieven in de provinciën".

De wet van 5 brumaire V (26.10.1796) voorzag in de centralisatie van de archieven van deze instellingen in de hoofdplaats van het betrokken departement, de aanstelling van zogenaamde "préposés" om dadelijk met de schifting van de bestanden te beginnen met het oog op informatie inzake de aangeslagen domeingoederen, en de bevestiging van het decreet van 7 messidor II (25.6.1794)¹. Hierdoor werden de toen voorziene vernietigingscriteria ook bij ons van kracht, en de werkzaamheden van de "sorteerders" of "klasseerders", zoals Van Oosterweyck ze noemt², geregeld.

"Tussen wet en werkelijkheid" suggereert reeds dat de toepassing van deze wet in de werkelijkheid vaak anders uitdraaide dan het ideaalbeeld dat de wetgever voor ogen had. Drie vragen hielden ons daar-

1 Uitgave VANOOSTERWEYCK J., *Het archiefwezen in België*, Brugge en Brussel, 1969, p. 233; voor de uitgave van het decreet van 7 messidor II zie IDEM, *a.w.*, p. 226-232.

2 VANOOSTERWEYCK, *a.w.*, p. 43.

om bezig: welke was de wettelijke opdracht van de “préposés”, welke middelen kregen ze ter beschikking en welke resultaten boekten ze?

Op de voorgaande vragen vindt men meestal slechts een summier of onvolledig antwoord in de schaarse publicaties die reeds het onderwerp aanraakten³. We kozen het Leiedepartement, ressort van het latere Rijksarchief te Brugge, als proefterrein.

1. De opdracht van de “préposés”

Het decreet van 7 messidor II⁴, regelde reeds zeer nauwkeurig de modaliteiten van bewaring, toezicht en selectie van de overgedragen bescheiden. Dit werd bekrachtigd op 5 brumaire V (art. 6), en nog uitvoeriger omschreven in de zogen. “*Instructions préliminaires*” van 25.3.1798⁵. Deze voorschriften, die in enkele principes nog verassend actueel overkomen, werden uitdrukkelijk aan elk der “préposés” als handleiding meegegeven. Opvallend is echter wel dat in 1798 beduidend meer vrijheid werd gelaten bij de identificatie en bewaring van zogen. “historisch waardevolle” documenten dan in het decreet van het jaar II.

De omschrijving van die opdracht in de wet en begeleidende teksten was duidelijk: ... *à l'effet de recueillir des renseignements sur la consistance des domaines nationaux*. In alle briefwisseling van het Ministerie en van het Hoofdbestuur van het Leiedepartement met de “préposés” gaat het steeds om de dringende noodzaak zoveel mogelijk bescheiden betreffende de nationale domeinen binnen te halen. In 1810 spreekt men ondubbelzinnig van “préposés” au triage des titres *domaniaux*”. De datum van afkondiging van de wet van 5 brumaire V was geen toeval: bij wet van 1.9.1796 waren alle religieuze gemeenschappen,

3 VANOOSTERWEYCK, a.w. en WYFFELS F., *De archiefwetgeving van de Franse periode (1788-1814)*, Brussel, 1987 (*Archief- en Bibliotheekwezen in België. Extranummer 33*) hadden als repertoria van normatieve teksten niet de bedoeling de uitbouw van individuele archiefbewaarplaatsen te beschrijven. Inzake de ontstaansgeschiedenis van het Rijksarchief te Brugge verwijzen we naar DE COENE X., *Etat des Archives de la Flandre Occidentale sous l'Empire Français*, Brugge, 1843; D'HOOP F.-H., *Notice sur les Archives de l'Etat à Bruges, juin 1865*, Brugge, 1865, p. 7-9; overgenomen door NUYTENS M., *Rijksarchief te Brugge*, in COPPENS H. en LAURENT R. (eds.), *Het Rijksarchief in België. Les Archives de l'Etat en Belgique, 1796-1996*, (Miscellanea archivistica. Studia 86), Brussel, 1996, p. 95-97. R. WELLENS behandelde de “trriage des titres” in het departement van de Dijle te Brussel tijdens een studiedag op het Algemeen Rijksarchief (22.9.1996).

4 In de Negen Verenigde Departementen gepubliceerd op 10 germinal IV (30 maart 1796).

5 Uitgave WYFFELS, a.w., nr. 130, p. 67-73.

behalve die van vrouwen die zich met onderwijs of ziekenzorg bezighielden, opgeheven en hun goederen verbeurd verklaard. Commissaris Boutteville erkende zelf dat de publicatie van de wet van 5 brumaire V (op 16 brumaire - 6.11.1796) ingegeven was door deze opheffing en de intussen op gang gekomen verkoop van hun goederen⁶. Bovendien hadden de kerkelijke overheden niet gewacht om hun archief en meer bepaald hun eigendomstitels in veiligheid te brengen, wat geheel de operatie flink bemoeilijkte. Haast was dus geboden⁷. Toch stellen wij hier tegenover dat de overheid die "trriage des titres" niet onmiddellijk nodig had om inventarissen van genationaliseerd kerkelijk onroerend bezit samen te stellen. Vanaf vendémiaire V (september 1796) gingen de officiële schatters bij elk van de geviseerde instellingen aan het werk en leverden reeds na enkele weken hun inventarissen in⁸. Bovendien beschikte het departementele bestuur reeds over nauwkeurige overzichten van het goederenbezit der door Jozef II afgeschafte kerkelijke instellingen⁹. Die informatie putte zij uit het archief van de Caisse de Religion. Het zijn déze gegevens die de verkoop mogelijk maakten.

Het decreet van messidor II voorzag reeds dat de "préposés" slechts enkele maanden in dienst zouden blijven. Van enige duurzame instelling was dus geen sprake¹⁰.

Het tekstgedeelte met de criteria inzake te vernietigen bescheiden vond in de *Instructions préliminaires* ruimschoots een tegengewicht in de uitvoerige paragrafen over "voor geschiedenis en kunsten belangrijke stukken". *L'histoire réclame la conservation...*: het betrof zowat alle (belangrijke) oorkonden, cartularia en handschriften van reguliere en seculiere kerkelijke instellingen, van émigrés e.a. (sic). En verder *Il faut également conserver pour l'histoire...*: stichtingsakten van kerkelijke instellingen, statuten en obituaria, rechtstitels van alle types van hospitaal (*établissements consacrés au soulagement de l'humanité*), bewijsstukken bij belangrijke historische gebeurtenissen, en dan zeer alge-

6 WYFFELS, *a.w.*, nr. 100, p. 56: *...la suppression des ordres religieux rendait cette exécution nécessaire*. Op 25.11.1797 werden ook de wereldlijke kapittels, enkelvoudige prebenden, seminaries en leken gemeenschappen van zowel mannen als vrouwen opgeheven.

7 IDEM, *a.w.*, *ibid.*: *...les ex-religieux...n'ont rien négligé avant leur suppression pour cacher une partie de leurs titres de propriété*.

8 Hun rapporten vindt men op het Rijksarchief te Brugge (RAB), Franse Hoofdbesturen, nrs. 818-820.

9 RAB, Franse Hoofdbesturen, 821.

10 DUCHEIN M., *Requiem pour trois lois défuntes*, in *Gazette des Archives*, jg. 104, 1979, p. 13 n. 1.

meen: “alles betreffende mentaliteit, gebruiken, gewoonten en zeden van bewoners, de godsdienstige praktijk, alles wat betreft de geschiedenis van de vorsten van Vlaanderen, Brabant en Bourgondië“. Dit was een indrukwekkende reeks uitzonderingen waar men alle richtingen mee uitkon. Te vernietigen waren “feodale titels” en de “rebut” of afval. Hieronder verstond men dan “vormloze stukken, niet ondertekend, kwijschriften allerhande ouder dan 30 jaar, proceduristukken iv.m. geschillen die een gerechtelijk beslag hadden gekregen, afgesloten transacties rond kerkelijke goederen, enz.”

En helemaal centraal in de tekst staat die éne zin die we de lezer niet onthouden: “het behoort tot de wijsheid en de voorzichtigheid van de “*préposés*” om het juiste midden te houden tussen een barbaars vandalisme dat alles wil vernietigen zelfs ten nadele van de Republiek, en de drang om alles te bewaren wat uiteindelijk ook niet de bedoeling van de wet was nl. slechts het nodige en het nuttige”.

Ten overvloede volgde nog de bepaling dat de te vernietigen archiefstukken achteraf nogmaals moesten beoordeeld worden, waarna de eindbeslissing aan de bevoegde minister werd overgelaten.

Op 14 prairial VII (2 juni 1799) amendeerde de minister van Financiën de *Instructions Préliminaires*¹¹. In afwijking op deze richtlijnen waarbij de waardeloos geworden rechtstitels van kerkelijke bezittingen voor vernietiging waren bestemd, werd nu aangeraden oorkonden en cartularia uit de archieven te lichten en ze te verzamelen in het ‘*dépot central*’, nl. de Bibliothèque Nationale te Parijs. Hun historische waarde als ‘*monumens historiques*’ werd erkend. Ze waren derhalve voorbestemd “om de komende generaties voor te lichten inzake de verworvenheden van de Revolutie”¹². Een sluipende verschuiving in de bedoelingen van de “*triage*” wordt hier duidelijk. Te Parijs sprak men op hetzelfde ogenblik al niet meer van de “*triage des titres*” maar van het “*bureau des monuments historiques*”.

11 Bij wet van 11 frimaire IV (2.12.1795) was de *triage* onder de bevoegdheid van de minister van justitie geplaatst (WYFFELS, *a.w.*, nr. 75, p. 45), doch werd op 21 prairial IV (9.6.1796) aan de minister van Financiën toevertrouwd (WYFFELS, *a.w.*, nr. 87, p. 50).

12 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 233, p. 266-267: *Je dois ajouter à cette instruction que les archives des ci-devant maisons religieuses contiennent les chartes et diplomes les plus anciens. La superstition et l'intérêt des puissances ont dans les temps les plus reculés fait tout abandonner à l'église. Cette longue période fournit beaucoup de titres de donations qui paraissent ridicules en eux-mêmes et qui pour cette raison pourraient être mis au rebut. Mais ces titres présentent un grand intérêt en les rapprochant des événements publics de l'histoire et des moeurs anciennes.*

2. De “*préposés au triage des titres*” te Brugge en de werkelijkheid.

A. De aanstelling ... wat een tijdverlies!

De minister van financiën wenste de wet van 5 brumaire zo volledig mogelijk te laten uitvoeren. Bevoegd voor de aanstelling van de “*préposés au triage*” vroeg de minister aan het departementeel hoofdbestuur te Brugge hem te adviseren inzake het nodige aantal van dergelijke ambtenaren en hem een lijst van gekwalificeerde kandidaten voor te leggen¹³.

Het ontbrak niet aan herinneringsbrieven van de hogere overheden in Parijs en Brussel¹⁴. Het Leiedepartement stelde als laatste een lijst met 12 namen voor¹⁵.

Het besluit, getekend te Parijs op 22.10.1798, voorzag in de aanstelling van 3 “*préposés*” voor het Leiedepartement, het gold de burgers Derlange, leraar (“*professeur d’humanités*”) te Ieper en kandidaat voor de leerstoel geschiedenis aan de Ecole Centrale, Tilly, gemeenteamtenaar te Brugge, en François D’Hauw-Vereecke, landmeter te Brugge. Zij mochten naar keuze een bureelbediende aanwerven. Het hoofdbestuur nodigde hen op 5.1.1799 uit hun werkzaamheden aan te vatten¹⁶. Twee jaar en twee maanden waren reeds verlopen sinds de publicatie van de wet van 5 brumaire! Zij bleven welgeteld één jaar en drie maanden in dienst.

Hun opvolgers, Philippe Bernard Verhulst en François Goudeseune uit Brugge, werden bij prefectoraal besluit van 24.4.1801 aangesteld tot “*commissarissen ter selectie van de rechterlijke en domaniale bescheiden*”¹⁷. In een eerste fase kregen ze opdracht een inspectie van de bestaande bewaarplaatsen in de stad Brugge uit te voeren en in hun rapport een beschrijving te geven van de algemene materiële toestand van de bescheiden, van hun inhoud en van de nodige tijd om een selectie uit te voeren (‘*trier*’). Het besluit stelde tevens vast

13 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, nr. 229, p. 53-54, ... *sujets probes, actifs et intelligens que vous jugeriez propres à ce genre de travail qui exige principalement la connaissance des langues dans lesquelles les titres dont il s’agit sont vulgairement écrits*; en p. 67-68: *L’exactitude et la célérité devront être les deux points principaux à exiger d’eux ...; ...citoyens zélés et auxquels les localités sont parfaitement connus*.

14 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 231, p. 333-334; 232, p. 98-99.

15 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 130, p. 60.

16 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 225, nrs. 27.456-27.458.

17 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 225, nr. 28.759; 1495, nr. 43.597.

dat in de gebouwen van nog heel wat afgeschafte instellingen in het departement archief opgeslagen lag, zelfs bij particulieren. Bij gebrek aan geld voor het transport werden ze niet naar Brugge overgebracht. De schifting van deze bestanden moest nu ter plaatse worden uitgevoerd, waarvoor een supplementaire vergoeding werd voorzien. De commissarissen dienden elke maand een staat van hun werkzaamheden naar de prefect op te sturen. Hiervan hing af of hun vergoeding gedeeltelijk of niet werd uitbetaald, dan wel of ze ontslagen werden (art. 5). Toch namen ze pas op 10.7.1801 hun dienst op¹⁸.

Maar op 1.4.1802, amper 8 maanden later (!), werden ook zij bedankt voor hun diensten.

B. Geld... geld... geld... een lijdensweg!

De “*préposés*” waren geen gewone personeelsleden van het departement, veeleer een soort “contractuelen”. De vergoedingen waarop zij recht hadden waren niet eens voorzien op het normale budget van de departementele administratie, bijv. het bureau der Domeinen, maar zouden maandelijks vanuit het Ministerie van Financiën te Parijs ter beschikking worden gesteld. Dit was trouwens eerder vastgelegd in het decreet van mess II. Alleen reeds de uitvoering van dit financiële aspect zal een onvermoede bureaucratie op haar best tonen, met de bezwarende omstandigheid dat hier nog een ‘internationalisering’ bijkwam: geen sprake meer van de vertrouwde horizon van het Brugse Vrije, of van Vlaanderen ... wel van de verruimde Franse Staat. Bovendien koesterde de krap bij kas zittende revolutionaire regering elke uit te geven frank zorgvuldig en eiste volledige en sluitende verantwoording alvorens hem uit te geven. Dit ondervonden de “*préposés*” helaas aan den lijve.

Elke betaling moest, met bewijsstukken gestaafd, te Parijs worden aangevraagd, daar onderzocht, vrijgegeven door Financiën, overgemaakt aan de Schatkist, dan naar de betaalmeester van het departement, die het uiteindelijk aan de rechthebbende uitkeerde. Althans ... dit was de voorziene procedure.

De eerste weddebetaling van elke nieuwe ambtenaar vergt wat meer tijd ... dat weten velen uit eigen ervaring. Dit ondervonden ook de

18 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1766, nr. 312; 1775, nr. 247.

“préposés”! Bovendien verklaarde het ministerie van financiën op 12 februari 1799 de taxatie van 5% op de wedden van openbare ambtenaren ook van toepassing op hun vergoedingen¹⁹.

Wij vonden een drukke briefwisseling terug inzake steeds weer uitgestelde betalingen. Dermate dat einde juli - begin augustus 1799 zij zelfs het werk neerlegden, waarop de prefect opnieuw naar de pen greep om er Parijs op te wijzen dat het achterstal reeds 7 maanden bedroeg²⁰.

De klachten van het departementele bestuur bij het ministerie van financiën inzake die achterstallige betalingen volgden elkaar verder op, in duidelijke bewoordingen: (24.11.1799) *c'est une privation pour eux d'autant plus grande qu'ils n'ont aucun moien pour subsister sans leur salaire*²¹. Ook de vergoeding van de voorgeschoten bureelonkosten en kosten voor verwarming bleef uit. Wat erger was: bij gebrek aan middelen liep het transport van archieven naar Brugge eveneens vertraging op.

Dat de “préposés” intussen verder werkten zonder vergoeding wekt bewondering. Bovendien stonden zij soms voor nutteloos - voorgeschoten - verplaatsingskosten, wat wel tandengeknars kon uitlokken. Begin december bijv. weigerde het gemeentebestuur van Veurne de sleutels van het kasselrijarchief aan Dhauw en Derlange te overhandigen zodat zij onverrichterzake naar Brugge terugkeerden.

Het ministerie van Financiën kreeg te horen dat men stilaan moedeloos werd: *l'opération du triage languit, quelques efforts que nous faisons pour l'accélérer*.

Op 21 ventose VIII (12.3.1800) duurde het kat en muis spel tussen de Minister, de directeur van de Schatkist, de Betaalmeester van het departement en het Bestuur voort: er ontbrak wel altijd een of andere informatie. De prefect herhaalde: de “préposés” ontvingen reeds sinds 14 maanden geen wedde!.

Tot overmaat van ramp kwamen zij op 22.9.1800 onder de bevoegdheid van het ministerie van binnenlandse zaken. Beide ministeries kaatsten elkaar nu de verantwoordelijkheid voor de achterstallige vergoedingen terug.

19 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 225, nr. 28.398.

20 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 233, p.423-424.

21 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 226, nr. 32.959, op datum van 24.11.1799.

Op 3.4.1801 werd de opdracht van alle “préposés” in de Verenigde Departementen met onmiddellijke ingang beëindigd²². D’Hauw, Derlange en Tilly kregen hun laatste achterstallen in ... 1810!

Uit de voorgestelde onkostenregeling voor de twee nieuwe “commissaires” blijkt waar het schoentje wrong. Parijs wantrouwde het systeem van afzonderlijke loon- en verplaatsingskosten, dat blijkbaar tot misbruiken aanleiding gaf. Nu werd een jaarlijkse forfaitaire som beschikbaar gesteld en een gedetailleerde verantwoording vereist van de verplaatsingen. Kortom, een financiële responsabilisering.

Op 24.10.1801 roemt de prefect de nieuwe “commissarissen”: *Je dois rendre justice, citoyen ministre, au zèle actif et à l’intelligence qu’ont montrés jusqu’à présent ces employés*²³. Dit was een magere troost want op 23.3.1802 hadden ook de nieuwkomers nog geen cent ontvangen. De Franse regering zat krap bij kas, zo werd ook nu toegegeven. Hun vergoedingen ontvingen ze op 1.4.1802, ... samen met hun ontslag.

C. De archiefbewaarplaats

De eerste bezorgdheid van de departementale verantwoordelijke moest uitgaan naar het vinden van een geschikte bewaarruimte, liefst verbonden met de gebouwen van de administratie, zoniet dan toch in een ‘nationaal’ gebouw (dit zijn ook de bewoordingen in de wet). Het ‘lokaal’ moest ruim genoeg zijn voor zijn bestemming en tevens waarborgen bieden inzake veiligheid en materiële zorg voor de bescheiden.

Het Leidedepartement “haastte zich langzaam”. Slechts op 4 augustus en 7 oktober 1798 volgden opdrachten aan burger François D’Hauw-Vereecke jr., ‘architecte-expert’, tot schatting van het “strikte minimum” (sic!) inzake inrichting van het archieflokaal²⁴. De samenhang met de vordering van het personeelsdossier is duidelijk (men lette erop dat het benoemingsbesluit dateert van 22.10.1798!). De keuze viel op het huis van de voormalige deken van Sint-Donaas en van de officialiteit op de Burg te Brugge.

Minister Ramel van Financiën verwierp een eerste begroting voor herstellingswerkzaamheden (13.016 livres), vermits de installatieprijs

22 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1495, nr. 43.370.

23 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1775, nr. 247.

24 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 130, p. 124, p. 249.

voor rekken hem buitensporig leek (11.106 livres). Zijn motivering is verhelderend: “aangezien een groot deel van de aangevoerde archieven toch bestemd was voor vernietiging moest hiervoor geen overbodige stapelruimte worden ingericht”²⁵. D’Hauw-Vereecke en zijn collega’s bevestigden achteraf dat de hen toegewezen bewaarplaats geruime tijd slechts bestond uit “kamers met vier kale muren”²⁶.

De aanbestedingsprocedure werd op 2.5.1799 afgerond. Wellicht ging het om het hoogst noodzakelijke, vermits kredietaanvragen voor verdere werken reeds opgesteld werden. Dit alles betekende echter dat de “trriage” vanaf 22.10.1798 met de benoeming van “préposés” tot in mei 1799 niet over een aangepast gebouw beschikte.

Een aantal incidenten hinderden bovendien het doeltreffend gebruik van de archiefbewaarplaats. In juni-juli 1800 beklaagden de “préposés” zich bij de prefect dat de nieuwe eigenaar van de verkochte Sint-Donaaskerk de toegangsdeur tot hun gebouw had laten dicht metselen, of nog dat diezelfde prefect had toegelaten dat een van zijn dienstboden een deel van het gebouw als woning toegewezen kreeg²⁷.

De nieuwe “commissaires”, die op 21.7.1801 hun taak opnamen, waren evenmin enthousiast over hun werkruimte: “het archiefgebouw is zwaar beschadigd door ouderdom, gebrek aan onderhoud en door de gevolgen van een windhoos op 9.11.1800, dermate dat het dak gedeeltelijk openligt, het er binnenregent, wat de schade maar erger maakt en de archieven beschadigt die er liggen. De staat van deuren en vensters is zo slecht dat de veiligheid van de bescheiden (titres) niet gewaarborgd is. Het Bestuur der Domeinen weigert herstellingen uit te voeren vermits ze geen huur opstrijkt uit het gebouw ze dan ook niet verplicht is tot herstelling”²⁸.

D. Werkzaamheden van de “préposés”

Op 5.1.1799 mochten zij dus hun werk aanvangen, met een gebouw dat slechts in mei daaropvolgend ingericht zou zijn.

25 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 232, p. 386-387.

26 RAB, *Archief Rijksarchief Brugge*, 33.02, Register van briefwisseling van de préposés, op datum van 26.10.1799.

27 RAB, *Archief Rijksarchief Brugge*, 33.02, Register van briefwisseling, f° 4 r°.

28 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1766, nr. 324.

En wat konden ze uitvoeren zonder richtlijnen? Die kwamen er pas op 6.5.1799 toen elk een exemplaar van de "Instructions préliminaires" kreeg om de eerste schiftingswerkzaamheden aan te vatten, en tevens een exemplaar van het decreet van 7 messidor II.

Op hetzelfde ogenblik verkeerde Parijs in de waan dat de "préposés" al maanden aan het werk waren, en in uitvoering van het decreet van mess II al lang de eerste maandelijke summierelijst van te vernietigen stukken hadden moeten voorleggen. Hierbij mocht niet vergeten worden het gewicht van papier en perkament mee te delen dat voor vernietiging in aanmerking kwam, evenals de mogelijke verkoopwaarde ervan²⁹.

De werkzaamheden werden doorkruist door vragen vanuit andere burelen van de departementele administratie. Vooral het Bestuur der Domeinen had nood aan informatie inzake genationaliseerde goederen en hun inkomsten. Meestal ging het om individuele betwistingen inzake renten. Voor de "préposés" was dit echter zoeken naar de spreekwoordelijke speld.

Wisten de "préposés" in concreto welke instellingen afgeschaft waren? Inzake seculiere en reguliere kerkelijke instellingen konden ze zeker terecht bij het Leiedepartement waar die informatie sinds vendemiaire V (sept. 1796) beschikbaar was. De kasselrijen waren gekend, maar hoe moesten de "préposés" hun weg vinden in het lappendeken van grote en kleine heerlijkheden en lenen? En waar bewaarden de voormalige griffiers hun archief? Wie droeg er nu de zorg over? Werd derhalve op korte termijn niet teveel van de "préposés" verwacht? Met enige praktische zin en wat lokale informanten lieten ze in de onmiddellijke omgeving van de Brugse Burg hun oog vallen op het archief van het Brugse Vrije, van de heerlijkheid Sijsele, de Proosdij van Sint-Donaas, de kapittels van O.L.V. en St-Salvator. Volledigheidshalve lieten ze door de prefect omzendbrieven sturen aan de kantonale besturen met vraag om alle lokale bewaarplaatsen op te sporen.

Intussen moesten ze verder weerstaan aan de niet aflatende druk uit Parijs. De vragen waren immers bestemd voor alle departementele besturen, zonder de laattijdige aanstellingen in het Leiedepartement in aanmerking te nemen. Toch toonde hun ministerie geen begrip: dus moest op 24.10.1799 binnen de 3 dagen meegedeeld worden

29 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 223, p. 251.

welke archieven reeds ontvangen werden, welke nog moesten overgebracht worden, de stand van de schifting en inventarisatie en de vermoedelijke datum van einde van operatie. Met de hoger vermelde eerste ophaling kon alvast een resultaat worden meegedeeld. Dat het archief van het Vrije reeds in een geordende vorm zat was meegenomen.

Een eigen werkschema was moeilijk vol te houden gezien de vele nevenopdrachten: bijv. het zo snel mogelijk weervinden van cartularia, of dekadaire verslagen opstellen ten behoeve van het departementeel bureau der Domeinen inzake de gevonden terriers, registers, contracten en renteboeken; of het opsporen van parochie-registers als retroacta bij de Burgerlijke Stand.

Nog een ander gevaar dreigde: op 7.10.1798 vroeg de 'directeur van de artillerie' toelating aan het hoofdbestuur om tegen schattingsprijs en "voor de vervaardiging van hulzen de nutteloze boeken van kloosters en afgeschafte corporaties te mogen gebruiken". Gelukkig hield men op dit vlak de boot af met de opmerking dat dit slechts mogelijk was na de overbrenging van de (nog nuttige) boeken naar de Ecole Centrale en de schifting van de papieren volgens de wet.

De hoger vermelde achterstallen in de beschikbaarstelling van werkingskredieten kwamen de opdracht niet ten goede: geld voor verplaatsingskosten voor een schifting in het kasselrijarchief te Veurne was er niet. Dus maar uitstel.

Tussen november 1800 en begin 1801 deed zich een ommekeer voor in de houding van de prefect. Op 14.11.1800 trad hij de activiteiten en moeilijke werkomstandigheden van de "préposés" nog bij. *"Heel wat bescheiden zijn reeds in het gebouw ondergebracht, men heeft moeten herinrichten en hiervoor uitgaven aangaan waarbij de meerderheid van de arbeiders en toeleverars nog niet werden betaald. Anderzijds berust nog een grote hoeveelheid akten in verschillende gemeenten maar het transport ging niet door bij gebrek aan geld. De préposés eisen dagelijks hun vergoeding op wat hen niet motiveert tot verdere ijver"*³⁰. Op 24.12.1800 volgde echter zware kritiek op de lauwe werkiyver van de "préposés" waarbij de prefect het excuus van de trage uitbetaling der vergoedingen niet langer aanvaardde³¹.

30 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1766, nr. 62.

31 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1766, nr. 113.

Tegelijkertijd liet Binnenlandse Zaken een onderzoek instellen naar de staat van de werkzaamheden en vroeg een beoordeling van de voor- en nadelen van het blijkbaar te kostelijke project³². Het antwoord van de prefect van 7.1.1801 was evenzeer vernietigend. Volgens hem waren de beweringen als zou die schifting heel wat onregelmatigheden en wanorde hebben vertoond juist en was het nodig dringend wijzigingen in de aanpak aan te brengen. De basisopdracht, nl. zoveel mogelijk archieven naar Brugge overbrengen, mislukte, al moest hij toegeven dat dit gebeurde wegens snelle uitputting van de kredieten voor reiskosten en transport. Ook de tegenwerking van lokale archiefbewaarders werd vermeld. Maar de “*préposés*” hebben zich maar weinig bezig gehouden met de schifting van de overgebrachte stukken. En hier raken we de kern van de zaak: “sinds hun aanstelling twee jaar geleden hebben de “*préposés*” nog maar ongeveer 50 ‘*titres nationaux*’ overhandigd aan de regie der domeinen waarvan minstens 30 geen enkele financiële opbrengst boden”³³. Voor de overheid had de “*triage des titres*” zijn wezenlijk doel dus niet bereikt. De prefect stelde voor de drie “*préposés*” te ontslaan en te vervangen door meer geschikte personen. Op 3.4.1801 volgde inderdaad het ontslag. Het ware interessant ook uit andere departementale archieven te vernemen of dergelijke beoordelingen samen aan de basis lagen van het collectieve ontslag.

Op 21.8.1801, na 1 maand dienst, ontvingen opvolgers Verhulst en Goudeseune reeds een dreigende vraag naar het niet verstuurd maandelijks verslag van hun werkzaamheden. Uit hun antwoord bleek dat ze alvast een inventaris van het beschikbare kaartenmateriaal hadden opgesteld en op vraag van de prefect zelf alle parochieregisters hadden opgezocht en aan het Secretariaat van het departement overgedragen. Bij hun aantreden hadden ze vastgesteld dat de bewaarde archieven voor hen “een werkelijk labyrint” waren zonder enige toegang op de opgeslagen bescheiden. Zij vonden het derhalve normaal eerst inzicht te krijgen in dit depot vooraleer zich met andere bezig te houden. Voor het overige beschikten zij over geen informatie over de andere archiefbewaarplaatsen in het depar-

32 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1527, p. 77: *On m'assure, citoyen, que le triage des titres domaniaux et judiciaire ... présente beaucoup d'irrégularités et de désordre; et il paraît qu'il importe de mettre un terme à ce travail coûteux. Je vous invite à m'informer de l'état actuel de ce triage et à me faire part de vos observations sur les avantages ou les inconvénients de le continuer, afin que je provoque, s'il y a lieu, le rapport de l'exception prononcée par la loi du 5 brumaire.*

33 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1766, nr. 130: *...ils n'ont pas l'aptitudeni l'exactitude qu'exigent les fonctions qui leur furent trop légèrement confiées.*

tement en konden dus geen overbrenging vragen. Daarom stelden zij voor een omzendbrief te richten tot elke mogelijke archiefbewaarder w.o. de kantonmunicipaliteiten, ex-griffiers en ex-ontvangers, en een inventaris te vragen van wat bij hem beruiste. Dit werd zo uitgevoerd³⁴.

Hoe reageerde men op deze omzendbrief? Een stroom neerleggingen kwam geenszins op gang. Op de 306 brieven kwam nauwelijks reactie. Op 16.11.1801 konden beide commissarissen aan de prefect slechts medelen dat alle registers, rechtstitels en andere bescheiden van de afgeschafte instellingen vermoedelijk bij de bijzondere ontvangers van de nationale domeinen beruisten, en dat deze geen blijken van medewerking vertoonden³⁵.

Reeds op 7 maart 1802, nog geen 7 maanden later, werd een einde gesteld aan de opdracht van Verhulst en Goudeseune. Dank zij het verslag van hun werkzaamheden, gericht tot de prefect van het Leiedepartement op 20 maart 1802, krijgt men een overzicht van de archieven die reeds aan het Franse bestuur werden overgedragen³⁶. Hieruit blijkt dat het tot dan toe om een nog vrij beperkte hoeveelheid archief ging, nl. van een aantal Brugse ambachten, enkele door Jozef II afgeschafte kloosters (Kartuizers, Kartuizerinnen, Annunciaten, Bethanië en Sarepta), omlopers en landboeken van abdijen en kloosters overgedragen door lokale ontvangers der domeinen, (een klein deel) van de kasselrij Ieper en van de Acht Parochies, de stad Damme, enkele heerlijkheden uit de Brugse regio, enkele kapitels en kloosters binnen de Brugse muren, de Proosdij van Sint-Donaas, en de dubbels van de parochieregisters van het Brugse Vrije aangelegd onder Maria-Theresia. In hun verslag geven beide commissarissen toe dat een "massa" archieven nog steeds beruist bij de voormalige griffiers van afgeschafte heerlijkheden, of bij particulieren. En van de archieven van de afgeschafte instellingen in de arrondissementen Ieper, Kortrijk en Veurne werd vooralsnog geen spoor teruggevonden. Men kon slechts werken met vermoedens.

34 RAB, *Franse Hoofdbesturen*, 1767, p. 6, nr. 365; 1763, f° 125 r°, nr. 797, uitg. VAN DEN BUSSCHE E., *Inventaire des Archives de l'Etat à Bruges, Section première, Franc de Bruges, tome II: Registres*, Brugge, 1884, p. 549-550. Het repertorium van de uitgegane briefwisseling van de préposés bevat de lijst van de aangeschreven vermoedelijke bewaarders van griffie- en domaniaal archief (RAB, *Archief Rijksarchief Brugge*, 33.02, f° 7 v° - 18 r°).

35 RAB, *Archief Rijksarchief Brugge*, 33.02, Register van uitgegane briefwisseling, op datum.

36 DE COENE, *Etat des archives de la Flandre occidentale*, Brugge, 1843, p. 6-10.

Op 13.3.1802 verdedigde de prefect hun werk nog bij Binnenlandse Zaken, wijzend op het gebrek aan tijd en het niet-uitbetalen van vergoeding.

Toch nam het avontuur van de triage des titres hier een einde.

De prefect opperde nog wel de mogelijkheid dat personeel van het Bestuur der Domeinen de nuttige titels verder zou uitzoeken, maar het antwoord hierop vonden we niet terug.

Ook de inspectieopdracht van Camus, directeur van de Archives Nationales, in de tweede helft van 1802, leidde niet tot nieuwe initiatieven. Integendeel, in zijn rapport van 8.11.1802 boorde deze de werkzaamheden van de twee commissarissen de grond in en verweet aan de prefect een volslagen gebrek aan belangstelling.

3. Het vervolg

De archieven van de O.L.Vrouwekerk en van Sint-Salvator werden, na hun heropricting als parochiekerken en op grond van het besluit van 7 thermidor XI (26.7.1803), met toelating van de prefect op 16.5.1806 aan de resp. kerkmeesters teruggegeven³⁷.

De ontvangen archieven werden, na hun verhuis uit het dekenhuis van Sint-Donaas in 1808, opgeslagen in de kapel en op de zolders van de voormalige griffie van het Vrije op de Brugse Burg. Dit gebouw was in 1797 in gebruik genomen als rechtbank van eerste aanleg. Het geheel sluimerde tot het onder impuls van Octave Delepierre, in 1837 benoemd tot archivaris, de kern ging vormen van het Archief van de Provincie West-Vlaanderen, vanaf 1851 het Rijksarchief te Brugge.

Toch blijft het verhaal onvolledig. Al was de "trriage des titres" afgeblazen, op het lokale vlak ging de zoektocht, onder controle van het departementeel bestuur, onverminderd voort. Voor zover nagegaan verslapt de aandacht voor domaniaal, griffie- en administratief archief na 1803 inderdaad niet.

Voor het Leiedepartement zijn de prefectorale omzendbrieven van 29 juli en 19 september 1806, gericht tot de burgemeesters, van belang. Met verwijzing naar de wetten van 7 messidor II en 5 bru-

³⁷ RAB, *Archief Rijksarchief Brugge*, 33.02.

mair V bepaalden zij dat alle archieven van domaniale of gerechtelijke aard moesten worden neergelegd op de griffie van de rechtbanken van eerste aanleg. Charters en handschriften met educatieve waarde, met name van belang voor de studie van geschiedenis, kunsten en wetenschappen, hoorden thuis in de departementale bibliotheek. De overige fiscale en administratieve bescheiden moesten worden bewaard op het gemeentehuis van de betrokken gemeente.

Uit de briefwisseling blijkt dat intussen goed bekend was wie belangrijke heerlijkheidsarchieven bewaarde (Lichtervelde, Oostkamp, enz). Neerlegging ervan werd echter steeds vertraagd of uitgesteld onder voorwendsel van die ene bepaling dat er een begeleidende inventaris moest zijn. Weinig of geen lokale ambtenaren voelden zich geroepen hieraan tijd en kosten te besteden. In hun interne briefwisseling gaven departement en Ministerie toe over geen dwingende rechtsmiddelen te beschikken om weerbarstige griffiers tot inzicht te brengen.

Toch blijken in 1812 en 1813 reeds omvangrijke hoeveelheden griffiearchief bij de Rechtbanken te Ieper, Veurne, Kortrijk en Brugge te zijn neergelegd. Het verslag van De Coene, werkzaam bij het Archief van de Provincie West-Vlaanderen, uit 1843 bewijst dat die aangroei onafgebroken doorging³⁸.

Wij wijzen nog op de omzendbrieven van de intendant van het Leiedepartement van 12.8 en 7.10.1814 waarbij aan alle bewaarders van gewestelijke en lokale archieven, d.i. griffies van rechtbanken, vrederegichten en gemeentebesturen, gevraagd werd een nauwkeurige inventaris van de onder hen berustende bestanden op te sturen. Koning Willem I wenste nl. te weten of gevluchte overheidsagenten archief hadden ontvreemd of vernietigd. In enkele weken tijd werd een indrukwekkend aantal inventarissen ontvangen³⁹.

Voor de reorganisatie onder de koepel van het Algemeen Rijksarchief te Brussel in 1851 bracht mettertijd een stroom van overdrachten van 'genationaliseerde' archieven van voor 1795 op gang, getuige hiervan het aanwinstenregister op het Rijksarchief te Brugge.

38 DE COENE, *a.w.*, p. 30-50.

39 RAB, *Archief Rijksarchief Brugge*, 33.01 - 33.02. De ijver van de betrokken ambtenaar bepaalde de diepgang van de opgestelde inventaris. Soms werden oudere inventarissen uit het archief gelicht en bij het gevraagde rapport gevoegd, zoals een inventaris van het archief van de Proosdij van Sint-Donaas in Veurne-Ambacht uit 1695-1722.

Besluit

De "trriage des titres" behoorde tot het uitvoerende luik van het decreet van 7 messidor II en de wet van 5 brumaire V. Ze verliep geenszins gelijkmatig in de verschillende departementen (vergelijk Dijle- en Leiedepartement). Te Brugge kwam de operatie niet van de grond. Gebrek aan middelen en scholing van de betrokken ambtenaren waren er niet vreemd aan. Wantrouwen van lokale en hogere overheden leidden tot gebrek aan medewerking. Men wachtte hier trouwens niet op de resultaten van de "trriage" om tot de verkoop van de verbeurdverklaarde goederen over te gaan.

Het decreet van messidor II had vooral de vernietiging van archief op het oog. Men moet de tekst bovendien situeren in volle Terreur, waar de term "titre féodal" voor een archiefstuk gelijk stond met een doodvonnis, m.a.w. vernietiging. Kortom, wat de guillotine was voor adel en geestelijkheid was de "trriage des titres" voor het aangeslagen archief⁴⁰. De snelle politieke evolutie van de jaren 1795-1802 in Frankrijk en de eerder beperkte uitvoering van de "trriage" van domaniale bescheiden in het Leiedepartement brengen ons ertoe het belang van dit luik van de toenmalige archiefwetgeving niet te overschatten.

Ondanks de beëindiging van de "trriage des titres" in 1802 ging toch op grond van decreet en wet de archiefherverdeling verder binnen het departement/provincie: domaniale en griffiearchieven van afgeschafte instellingen vonden hun weg naar de rechtbankgriffies, fiscale en administratieve bescheiden namen een plaats in in de gemeentearchieven. Bestanden verworven door het Bestuur van Registratie en Domeinen werden overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief te Brussel, van waaruit ze na 1851 toevertrouwd werden aan de betrokken Rijksarchieven in de provincies.

En de "préposés"? Zij waagden zich op onbekend terrein: onvoorbereid, zonder betrouwbare informatie, zonder materiële en financiële middelen werd van hen in het Leiedepartement in een absurd korte tijdspanne een intellectueel wonder verwacht. De wetgever kon hen niet eens de steun van dwingende rechtsmiddelen bieden om hun opdracht naar behoren uit te voeren. In hun plaats pleiten we dus voor verzachtende omstandigheden.

40 SANTONI P., *Archives et violence. A propos de la loi du 7 Messidor an II*, in: *Gazette des Archives*, nr. 146-147, 1989, p. 199-214.